

Werbőczy Imre törökverő hős emlékezete

1516-ban született és 1548-ban, alig 32 éves korában meghalt Werbőczy Imre, a Kaposmente és Döbrököz hőse, a törökverő,¹ Tolna vármegye volt főispánja, a döbröközi és számos más vár és uradalom tulajdonosa.

Werbőczy Imre a jogtudós, államférfi és politikus Werbőczy István negyedik fiúgyermeként látta meg a napvilágot. Komáromy András szerint 1516-ban született.² Születési helye valószínűleg a Nógrád vármegyei Alsó-Petény lehetett. Ugyanis Werbőczy Istvánnak Budán, Nyársas-Apátiban, Alsó-Petényben is voltak lakásai. Ezek közül a családi fészeknek számító település Alsó-Petény volt, ahol a családja állandó jelleggel leginkább tartózkodott. Ezt támasztja alá az 1791-ben, özvegy Gyurcsányi Ignáczné által Alsó-Petényben felállított latinszövegű emléktábla, miszerint Werbőczy István ott írta leghíresebb művét, a Hármaskönyvet.³ Valóban egy ilyen nagy mű megírására csak a világ zajától elvonulva, nyugodt körülmények között kerülhetett sor.

Werbőczy Imre középiskolai és felsőfokú tanulmányait Budán végezte a Domokos-rendi tanintézetben, melynek felsőfokú, ún. filozófiai tagozata is volt.⁴ Apja nagy bánatára nem kívánt tudományos pályára lépni, hanem inkább a kardforgatás mestersége érdekelt.⁵ Katonai mestere volt először Kun Kocsárd – Szapolyai János katonai vezetője –, majd annak halála (1536) után Enyingi Török Bálint tanította a kardforgatás, a katonai stratégia és taktika fortélyaira.⁶ Felesége Mesztesy Szerecsen János volt Tolna vármegyei főispán és földbirtokos, valamint Szekcsői Herczeg Katalin Zsófia nevű leánya volt. Az 1532-ben özvegyen maradt Szekcsői Herczeg Katalin 1534. augusztus 17-én tartotta lakodalmát Werbőczy Istvánnal a döbröközi várban.⁷ Zsófia leánya pedig Werbőczy Imréhez ment nőül. Házasságuk pontos ideje nem ismert, valószínű azonban, hogy 1541 előtt történt.⁸

Werbőczy Imre Enyingi Török Bálint oldalán végigélte mindazt, ami Buda 1541. évi csellel történt elfoglalásával összefüggött. Nagy csapások érték: elvesztette katonai tanítómesterét, katonai példaképét, akivel nagyon kedvelték egymást; 1541. október 13-án elvesztette apját is, akit a törökök valószínűleg megmérgezték és méltatlan körülmények között temették el valahol egy budai temetőben.⁹ Ezek jelentősen hozzájárulhattak ama felismeréshez, hogy a törököket ki kell űzni Magyarországról és ő ennek a harcnak aktív részese akart lenni. Feleségével együtt Döbröközre költözött, hogy onnan harcoljon a törökök ellen, védje a Kaposmentét, annak környékét a hódítók ellen és ezzel egyidejűleg szolgálja a haza védelmének szélesebb érdekeit is. Elhatározását tettek követték, melynek következtében fokozatosan létrejöttek a harc megindításának szükséges feltételei.

Valószínűleg 1541 végén vagy 1542. év elején felajánlotta szolgálatait I. Ferdinánd királynak, aki elfogadta azt. Felajánlkozását 1542. július 2-án Döbröközön kelt latin nyelvű írásos nyilatkozatában is megerősítette.¹⁰ A király kinevezte Tolna vármegye főispánjává,¹¹ katonatartási szerződést kötött vele 200 lovaskatona költségeinek fedezésére, noha Werbőczy 800

¹ Szekfű Gyula nevezte törökverőnek. *Hóman-Bálint-Szekfű Gyula: Magyar történet.* Bp. 1928-1934. IV. 112. old.

² *Komáromy András: Werbőczy István és fia.* Századok, 1910. III. füzet, 1. közlemény. (Röviden: *Komáromy: III/1*)201. old.

³ *Borovszky Samu: Nógrád vármegye* 13. old. In: *Magyarország vármegyéi és városai.* Bp. 1903.; *Komáromy: III/1*/202. old.

⁴ *Komáromy: III/1*/202. old.

⁵ *Komáromy: III/1*/199-204., 208. old.

⁶ *Komáromy: III/1*/205-206. old.

⁷ *Fraknói Vilmos: Werbőczy István életrajza.* 294. old. In: *Történelmi életrajzok.* Bp. 1899.

⁸ *Komáromy: III/1*/205. old.

⁹ *Szilágyi Sándor: Werbőczy István.* In: *Magyarország képekben. Honismertető Album.* 11. old.; *Komáromy: III/1*/211. old. jegyzet; – *Fraknói: Werbőczy István* 332. old.

¹⁰ *Hortváth István: Werbőczy István emlékezete.* Pest, 1819. Tom. II. pag. 290-291. old.

¹¹ *Komáromy: III/1*/209-211. old.

¹² *Tolna Megyei Levéltár: Kammerer hagyaték: ideiglenes feljegyzések. Werbőczy Imre levele I. Ferdinándhoz.* 1542. április 4.

lovasra kérte ezt.¹² A király felhatalmazta, hogy a hadikiadások fedezésére beszédheti a felhasználhatja Tolna vármegye és Somogy vármegye egy részének királyi adóját.¹³ Werbőczy Imre törökellenes szövetséget kötött id. Zrínyi Miklóssal, a szigetvári hőssel; Báthory András nyírségi főispánnal és másokkal. Szent esküvel megfogadták, hogy hazánk elfoglalt részeit, javaik és életük árán is igyekezni fognak visszaszerezni.¹⁴

Harci terveinek megvalósítására katonacsapatot toborzott, melynek létszámát – az időnkénti változásokra tekintettel – 400-800 főre tehetjük. Javarésze huszár, kisebb része gyalogos katoná volt. Főleg az elszegényedett közneemesekből verbuválódott. Elsősorban pénzért vállalták a harci szolgálatot, de a hazaszeretet is motiválta e katonákat. Takáts Sándor többek között ezt írta róluk: „sokan vannak, nagyon kitűnő katonák s a Dunántúl mindnyájan Werbőczy Imre zászlaja alá állnak...”¹⁵ Volt három kiváló hadnagya, akik teljes odaadással közreműködtek tervei megvalósításában: Muthy István a Tolna vármegyei Tahapusztán volt birtokos, régi tolnai család sarja;¹⁶ Sárközy Gábor, a Tolna vármegyei Inoka településen volt apjának birtoka, régi tolnai család sarja;¹⁷ Budaházy János származása ismeretlen, valószínűleg Werbőczy hozta magával Budáról Döbröközre.

Werbőczy Imre törökkel való összecsapásainak részletei írásban nem maradtak fenn az utókor számára. Főleg csak az összecsapások helye, ideje és néhány ezekkel összefüggő tény ismert ezekből. Röviden a következőkről van szó:

1542. március elején Döbrököz közelében Werbőczy hadnagyai bajvívásban legyőzték Kászon mohácsi bég három tisztjét, ami hírnevet eredményezett a döbröközi vitézeknek.¹⁸

1542. március 25-én a kozári ütközetben fényes győzelmet aratott Kászon mohácsi bég csapata felett. A döbröközi vitézek kiszabadítottak 16 foglyot, 90 levágott török fejet vittek magukkal Döbröközre. Életüket veszítették Kászon legjobb tisztjei: Murat aga, Musztafa és Ibrahim vajda.¹⁹

1542. augusztusában Werbőczy megtámadta a tolnai törököket, amikor csapatával az esztergomi táborba ment, hogy résztvegyen Buda tervezett visszafoglalásában, ami Brandenburgi Joakim október 8-i elvonulása miatt a budai vár alól, meghíusult. Dolgavégezetlenül kellett hazatérnie Döbröközre.²⁰

1542. decemberében majd 1543. április 4-én megtámadta a szekszárdi törököket. Nagy veszteséget okozott a törököknek, maga Ejmekán aga is életét veszítette. E támadásnak olyan nagy jelentőséget tulajdonítottak a törökök, hogy Kászon bég külön jelentést küldött a szultánnak, amelyben csökkenteni igyekezett veszteségük nagyságát.²¹

1543. júniusában Werbőczy szerette volna megakadályozni, hogy a törökök véglegesen elfoglalják Valpót. Ez azonban nem sikerült, így az június 22-én végleg török kézre került, A kudarc oka főleg az volt, hogy Nádasdy Tamás ígért segítsége nem érkezett meg.²² Ezután sorra török kézre került Pécs, Siklós, Szász vára, Máré vára és Anyavár is.

1543. augusztusában Werbőczy 600 lovas élén résztvett Székesfehérvár védelmében. Csapata odaveszett, neki azonban szerencséje volt, mert az ostromgyűrű teljes bezárulása előtt, még a külvárosi harc során sikerült elmenekülnie a biztos halál elől. A sóstói nádason át, csodával határos megmenekülését Komáromy szerint erős karjának, éles szablyájának, bátorságának és kiváló teljesítményű paripájának köszönhetette.²³

¹³ Tolna Megyei Levéltár: Tolna vármegye 1542-43. évi dicalis összeírása.

¹⁴ Budai Ferenc: Polgári Lexikon. Pest, 1866. I. 112. old.; III. 437. old., *Komáromy*: IV/2/287. old.

¹⁵ *Takáts Sándor*: A magyar gyalogság megalakulása. Bp. 1908. 247. old.

¹⁶ Zichy család okmánytára I. köt. 167. old.; Tolna Megyei Levéltár: 1542. évi dicalis összeírás.

¹⁷ Zichy család okmánytára: V. köt. 108; Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. III. köt. Bp. 1897. 442, 470, 472, 474. old.

¹⁸ *Tinódy Sebestyén*: Krónika. Bp. 1984. (2. kiadás) 458. old.

¹⁹ *Komáromy*: IV/2/288-289. old.

²⁰ Erdélyi országgyűlési emlékek. Bp. 1875. I. köt. 140. old.

²¹ *Thury József*: Török történetírók. Bp. 1893-1896. 2. köt. 294. old.

²² Uo. 298, 380. old., *Komáromy*: V/3/387. old.

²³ *Komáromy*: V/3/393, 398, 400. old.

Ezután Győrbe ment, ahol találkozott a szövetségeseivel. Megállapodtak abban, hogy megtámadják a krími tatárokat, akiket a szultán küldött a Balaton-felvidékre rablóportyára. Az ütközet 1543 szeptemberében zajlott le Somlóvásárhelynél, melynek eredményeként mintegy 3000 tatár harcos elpusztult. A magyar vitézek – köztük Werbőczy Imre – ismét kitettek magukért. E győzelem után ismét fellángolt a magyarok lelkesedése, megnőtt az önbizalmuk.²⁴

E csata után Werbőczy Imre hazatért Döbröközre, hogy felkészüljön a további harcra, mert jól tudta, hogy a törökök szeretnék elfoglalni a döbröközi várat. Sorba jöttek azonban a problémák. Újabb csapatot kellett toboroznia, de a szükséges pénzügyi segítséget nem kapta meg a királytól. Megújították ugyan a katonatartási szerződést, de a király csak kötelezvényt adott neki 4000 forint hátralékról 1543. október 20-án.²⁵ Nem hajtották végre a pozsonyi országgyűlés 1543 októberi döntését sem, miszerint feltétlenül gondoskodni kellett volna többek között Szigetvár és Döbrököz megerősítéséről.²⁶ A törökök 1544 május elején megkezdték a hódoltsági terület kibővítését. Elfoglalták Visegrádot, Nógrádot, Hatvant, majd a Kapos-mentén lévő Simontornya várát. Ezután került sor Döbrököz elfoglalására.

Ennek idejére vonatkozóan több változat (1543, 1544) található a régi magyar forrásokban. Káldy-Nagy Gyula török források alapján végzett kutatómunkájának eredményei szerint a döbröközi vár elfoglalása 1545-ben történt.²⁷ A vár ostromának, elfoglalásának részleteiről nem maradt írásos bizonyíték az utókor számára. Van azonban egy levél, melyet 1548. augusztus 18-án írt Majláth Istvánné, aki a budai pasával való tárgyalása során – a pasa közlése alapján – megtudta a döbröközi vár elfoglalásával kapcsolatos körülményeket és leírta azokat a kor sajátos nyelvezetén. Tartalma a következő: „Bassa imezt mongia: Verbőczy Bwdan chazarnak meg írte vala az ew warat Debrekezt, oztán hog meg hala, az fia mengiarast nemet kiralhöz alla mend warastwl es onnan nag sok kart tewt az chazar zolgainak, kyt mynd twd az chazar, es soha nem ada meg az warat chazarnak az atyha igireti zerint, ha nem chazarnak bwday bassat kellett nyag haddal, agywiwal reia köldenie es nyag sok ember karral vitette meg...”²⁸

Ez a szöveg azt jelenti, hogy Werbőczy István Budán a török szultánnak ígérte a döbröközi várat. Halála után a fia álltál I. Ferdinánd oldalára és nem teljesítette az apja ígését, nem adta át a várat a török szultánnak. Inkább onnan harcolt a törökök ellen és sok kárt okozott nekik. A szultán a budai pasát küldte nagy haddal és ágyúkkal Döbrököz elfoglalására és csak nagy embervesztés árán tudta elfoglalni.

Majláthné levelének idézett tartalma közvetett bizonyíték arra nézve, hogy Werbőczy Imre hősiiesen védte a döbröközi várat a törökök ellen, de a túlerővel szemben az nem lehetett sikeres. Ez alkalommal is sikerült elkerülnie, hogy a törökök megöljék vagy elfogják. Pedig az ostromló seregben jelen volt adáz ellensége, Kászon bég, a későbbi budai pasa, nagyon szerette volna ezt elérni. Valószínűleg a várat körülvevő nádas valamelyik rejtett ösvényén tudta észrevétlenül elhagyni a várat. Ezután ismeretlen körülmények között Erdélybe ment, ahol először Vingárt várában, majd pedig az általa építtetett házban, a közelben lévő Mihálczfalván élt a feleségével 1548 tavaszától.²⁹ Hamarosán ismeretlen betegség megtámadta a szervezetét és 1548. augusztus 25-e és november 9-e között, alig 32 éves korában meghalt.³⁰ Temetési helye nem ismert, de valószínű, hogy Mihálczfalván történt. Gyermeke nem volt, özvegyét később Kápolnai Bornemissza Farkas vette feleségül, akinek szintén voltak birtokai Tolna vármegyében.

Így végződött egy jobb sorsra érdemes kiváló magyar hazafi élete, aki a haza szolgálatára áldozta hatalmas vagyonát, életét és egészségét. Sajnálattal állapíthatjuk meg, hogy e hős

²⁴ Komáromy: VI/4/461-462. old.

²⁵ Országos Levéltár: E.148.N.R.A. fasc.559.Nr.12.106. doboz; Filmtár: 5995; Komáromy: VI/4/463. old.

²⁶ Fraknói Vilmos: Magyar országgyűlési emlékek. Bp. 1875. 2. köt. 579. old.

²⁷ Káldy-Nagy Gyula: A budai szandzsák 1559. évi összeírása. Bp. 1977. 8-10. old.

²⁸ Szalay Ágoston: Négyszáz levél a XVI. századból. Magyar Levelestár. Pest, 1861. I. köt. 51-53. old.

²⁹ Komáromy: VI/4/467, 474, 475. old.

³⁰ Komáromy: VI/4/475, 476. old.

neve nem szerepel a tankönyvekben. Pedig érdemei alapján szerepelnie kellene a jólismert magyar végvári vitézek között. A vele kapcsolatos kutatómunkám célja az volt, hogy e kiváló hazafi kerüljön ki a feledés homályából, a magyar fiatalok ismerjék meg nagyszerű tetteit és ezáltal váljon ő is történelmi példaképpé, hatóerővé a fiatalok hazafias nevelésében. Döbrököz lakossága nagyon tiszteli Werbőczy Imrét, ezért minden adandó alkalommal megemlékezünk róla. A tanárok is megismertetik dicső tetteivel az általános iskola diákjait. Várának romjain hamarosan emléktáblát helyezünk el.

Dr. Gelencsér Gyula

II. Rákóczi Ferenc és Eger

1996. december 13-án az egri Városháza dísztermében megalakították a Rákóczi Szövetség egri szervezetét, amelynek egyik feladata a sok közül, a nagy fejedelem szellemi hagyatékának ápolása, a nemzet iránti áldozatos szeretetének követése. Írásunk célja II. Rákóczi Ferenc (Borsi, 1676 – Rodostó, 1735) helyi emlékeinek csokorba gyűjtése és átadása a folyóirat olvasóinak. Ezzel is áldozunk az említett szövetség célkitűzéseinek.

Eger vára, illetve városa, amelynek püspöke 1698-tól Telekesy István volt 1705. január 2-án került a Rákóczi vezette kuruc hadsereg kezére. A nagy fejedelem emlékirataiban többször azt írta, hogy „Én nagy fontosságú dolognak tartottam megnyerni az egri főpásztort, hogy híveit el ne hagyja. Telekesy előkelő nemességű volt, felruházva van a jó öreg, minden olyan tulajdonságokkal, melyek egy püspököt ékesíthetnek, különösen szent egyszerűséggel és felebaráti szeretettel.”

Rákóczi fejedelem 1705 február végén vonult be Egerbe. A város díszes ünnepséggel fogadta őt. A Rác-kapunál Telekesy István püspök a megye tisztikarával és nemességével, a város népe és az egész papság élén várta és üdvözölte, a vezérlő fejedelmet. Ékes magyar nyelvű beszédében a főpap a Biblia szavaival kérte Rákóczitól, hogy „Békességes-e jövőtele?” Kérte, hogy Eger püspöki városban az „eretnekeket” ne támogassa, mert ő az élete árán is kész megvédeni híveit. Rákóczi válaszában megnyugtatta a főpásztort, hogy az „eretnecségnek” a katolikus püspöki székelyen való terjesztését nem fogja megengedni.

A fogadás után Rákóczi a vár falairól dörgő ágyúzás és zene mellett, a nép ujjongó lelkesedése közepette vonult be a püspöki palotába, ahol megszállt. Ez az ünnepélyes fogadtatás megpecsételte a püspököknek, a fejedelemhez való csatlakozását.

Eger várának meghódolása nagy jelentőségű volt a szabadságharc és a fejedelem ügyére nézve. Eger lett – mint Rákóczi mondta – „az ország közepe”, Eger a felszabadult Magyarország középpontjává vált. Rákóczinak pedig csaknem állandó főhadiszállása lett. Az előkészítés, a szervezés nagy munkája várt Rákóczira Egerben. Ezekben a napokban vetette papírra az alábbi sorokat: „Magunk mind azért, hogy a francia követet excipiálhassuk (fogadhassuk), mind pedig, hogy a várakban jó poszicit (rendet) tegyünk és újabb harcot indíthassunk, ide Egerbe jöttünk.”

A nagy fejedelem 1705. február 28-tól egészen június 18-ig városunkban tartózkodott. „Békétárgyalásokkal foglalkoztam, az ország igazgatásával és rendeztem a csapatokat, amelyeknek zsoldját megállapítottam.” – írta Rákóczi az egri napokra való visszaemlékezésében. Az Eger falai között töltött száztizenkét napja, a kuruc szabadságharc zenitjét jelentette.

Rákóczi egri tartózkodásának első eseménye Des Alleuers tábornagnak, XIV. Lajos francia király rendkívüli követének megérkezése volt, aki március 11-én vonult be a városba. Rákóczi uralkodóhoz méltó pompával kísértette és fogadta. Itt Egerben bontakozott ki a nemzeti királysághoz illő fejedelmi udvar. Egerben kerülhetett sor a bécsi udvar követének, Széchenyi Pál kalocsai érseknek, Viza Jánosnak és Okolicsányi Pálnak „a békességet célzó tractá”-ra való fogadására. Ekkor merült fel határozottan az országgyűlés összehívásának kérdése, amelyet sürgetett I. Lipót császár és király 1705. május 5-i halála is.

Amikor a fejedelem 1705 tavaszán Egerben tartózkodott, az egriek és a környékeliek szinte elárasztották kívánságaikkal és panaszaiikkal. 1705. május 16-i keltezéssel négy egri